

Research Paper

Design of Policies of Innovative Business Development in Iran: A Case Study of Priority Programs of Imam Khomeini (May God Have Mercy on Him) Relief Foundation

*Behzad Doosti Sabzi¹, Safora Allahy¹ , Leila Keshtkar¹

1. Researcher, Sharif Policy Research Institute, Sharif University of Technology, Tehran, Iran.

Use your device to scan
and read the article online

Citation Doošti Sabzi B, Allahy S, Keshtkar L. (2023). [Design of Policies of Innovative Business Development in Iran: A Case Study of Priority Programs of Imam Khomeini (May God Have Mercy on Him) Relief Foundation (Persian)]. *Journal Strategic Studies of Public Policy*, 12(45), 116-139. <https://doi.org/10.22034/sspp.2022.554381.3213>

 <https://doi.org/10.22034/sspp.2022.554381.3213>

Received: 07 Nov 2022

Accepted: 17 Dec 2022

Available Online: 01 Feb 2023

Key words:

Development of innovative jobs, Grassroots innovation, Inclusive innovation, Imam Khomeini (May God have mercy on him) Relief Foundation

ABSTRACT

Over the last century, one of the primary goals of a knowledge-based economy has been to eradicate poverty. Because of the importance of innovation in alleviating poverty, global foundations support innovative entrepreneurial activities to bring about change in lower-income people. Since 2019, the Imam Khomeini Relief Foundation has demonstrated a shift toward a knowledge-based economy by implementing empowerment policies in economic activities. This study aims to analyze the pathology of the relief committee's current policies concerning the development of knowledge-based jobs in the target society and then offer policies for creating new, innovative jobs and solutions in the underprivileged sector. This study used a descriptive-analytical approach and an open-ended semi-structured interview to collect information. The study population includes the managers and Imam Khomeini relief committees from various Iranian provinces. The study's findings point to 15 major organizational problems in the Relief Committee. Economic and structural obstacles make up the two main categories of these challenges. Overall, evidence reveals that the most significant challenges for the development of innovative jobs are lack of relevant up-regulations, administrative bureaucracy, absence of a structured talent identification and talent assessment process, lack of relevant training programs, and lack of a strategy and program for product marketing, lack of generating ideas, insufficient financing, and lack of bank guarantees required to secure facilities.

* Corresponding Author:

Behzad Doosti Sabzi

Address: Sharif Policy Research Institute, Sharif University of Technology, Tehran, Iran.

E-mail: behzad.doosti@sharif.edu

مقاله پژوهشی

طراحی سیاست‌های توسعه مشاغل نوآورانه در ایران: مطالعه موردی برنامه‌های اولویت‌دار کمیته امداد امام خمینی (ره)

* بهزاد دوستی سبزی^۱، صفورا الهی^۱، لیلا کشتکار^۱

۱. پژوهشگر، پژوهشکده سیاست‌گذاری دانشگاه صنعتی شریف، دانشگاه صنعتی شریف، تهران، ایران.

چکیده

پایان دادن به فقر، یکی از اهداف اصلی توسعه اقتصاد مبتنی بر دانش در قرن اخیر بوده است. اهمیت بحث نوآوری برای محرومیت‌زدایی سبب شده اجتماعات جهانی با هدف ایجاد تغییرات در جامعه هدف خود به حمایت از فعالیت‌های کارآفرینی نوآورانه روی آورند. کمیته امداد امام خمینی (ره) نیز در راستای راهبردهای توانمندسازی در ابعاد اقتصادی، از سال ۱۳۹۸ حرکت به سمت اقتصاد دانش‌بنیان را آغاز کرده است. پژوهش حاضر سعی دارد با آسیب‌شناسی مجموعه اقدامات صورت‌گرفته در کمیته امداد در راستای توسعه مشاغل دانش‌بنیان و رفع محرومیت در جامعه مددجو، به بررسی و آسیب‌شناسی راهبردهای موجود در بدنه کمیته امداد پرداخته و در نهایت به ارائه راهکارها و پیشنهاداتی برای توسعه مشاغل نوآورانه در قشر محروم جامعه بپردازد. روش این پژوهش، توصیفی-تحلیلی است و شیوه گردآوری اطلاعات مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با استفاده از سوالات باز است. جامعه آماری شامل مدیران و کارشناسان کمیته امداد در استان‌های مختلف کشور بوده است. نتایج تحقیق نشان‌دهنده وجود ۱۵ چالش اصلی در بخش سازمانی در کمیته امداد است. این چالش‌ها در دو بخش اصلی چالش‌های ساختاری و اقتصادی دسته‌بندی شده‌اند. به‌طور کلی شواهد گویای آن است که مواردی نظیر نداشتن سند بالادستی مربوطه، بوروکراسی اداری، نداشتن فرایند منظم استعدادیابی و استعدادسنجی، ارائه نشدن آموزش‌ها مرتبط با نیازها، نداشتن طرح و برنامه در جهت بازاریابی محصولات، پرورش پیدا نکردن ایده‌ها در یک فرایند تعریف‌شده منسجم، تأمین مالی ناکافی و نداشتن تضامین بانکی موردنیاز در جهت گرفتن تسهیلات، مهم‌ترین چالش‌های توسعه مشاغل نوآورانه در کمیته امداد هستند.

تاریخ دریافت: ۱۶ آبان ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش: ۲۶ آذر ۱۴۰۱

تاریخ انتشار: ۱۲ بهمن ۱۴۰۱

کلیدواژه‌ها:

توسعه مشاغل
نوآورانه، نوآوری
مردمی، نوآوری
فراگیر، کمیته امداد
امام خمینی (ره)

* نویسنده مسئول:

بهزاد دوستی سبزی

نشانی: تهران، دانشگاه صنعتی شریف، پژوهشکده سیاست‌گذاری دانشگاه صنعتی شریف.

پست الکترونیکی: behzad.doosti@sharif.edu

مقدمه

کمیته امداد امام خمینی (ره) در راستای راهبردهای توانمندسازی در ابعاد اقتصادی و براساس اسناد بالادستی کشور، از سال ۱۳۹۸ حرکت به سمت اقتصاد دانش‌بنیان و به‌کارگیری سهم بیشتر دانش و نوآوری در فعالیت‌های اشتغال و توانمندسازی اقتصادی آغاز کرده است. معاونت اشتغال و خودکفایی این کمیته به‌طور خاص برای دستیابی به این اهداف برنامه‌هایی را ذیل نظام کلی راهبری شغلی و همچنین بهبود فضای کسب‌وکار، پیش‌بینی و اجرا کرده است (گزارش معاونت اشتغال و خودکفایی، ۱۴۰۰). با اینکه معاونت اشتغال و خودکفایی، طرح‌های وسیعی را مانند مدل توانمندسازی از طریق توسعه فرصت‌های شغلی، مدل توسعه اشتغال و خودکفایی مددجویان، برنامه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، طرح کارایی و نوع تولید و جشنواره ملی ایده اشتغال به‌منظور توانمندسازی خانواده‌های تحت حمایت با محوریت اشتغال در جهت نیل به این اهداف پیش‌بینی و اجرایی کرده است، اما باتوجه‌به ظهور و توجه بیش‌ازپیش به اهمیت «اقتصاد دانش‌بنیان» و ضرورت توسعه اشتغال این حوزه و همچنین ایجاد ثروت از طریق علم و دانش، توسعه مشاغل دانش‌بنیان و رفع محرومیت از طریق مشاغل دانش‌بنیان و نوآورانه در دستور کار اصلی حوزه اشتغال کمیته امداد قرار گرفته است (گزارش معاونت اشتغال و خودکفایی، ۱۴۰۰).

در این راستا معاونت اشتغال و خودکفایی باتوجه‌به ۳ راهبرد اصلی خود شامل توسعه مشارکت فعالان کسب‌وکار، توسعه زنجیره‌های ارزش منتخب و پیگیری و بهبود فضای کسب‌وکار برنامه‌هایی را در معاونت مربوطه پیگیری کرده است که از مهم‌ترین آن‌ها ایجاد بخش مدیریت مشاغل نوین، نوآرانه و دانش‌بنیان در ذیل اداره کل راهبری شغلی، تأسیس صندوق نوید به‌عنوان یک صندوق سرمایه‌گذاری خطرپذیر در سال ۱۳۹۸، برگزاری رویدادهای کارآفرینی و استارت‌آپ

پایان دادن به فقر، یکی از اهداف اصلی توسعه اقتصاد مبتنی بر دانش در قرن اخیر بوده است. یافته‌های پیشگامانه اقتصاددانانی مانند آبراموویچ^۱ (۱۹۵۶) و سولو^۲ (۱۹۵۷) سبب شده است تا دانش به‌عنوان دارایی کلیدی برای عملکرد اقتصادی بلندمدت ملی و منطقه‌ای شناخته شود. در دهه‌های اخیر، نقش دانش و نوآوری در ثروت‌افزایی مناطق و افراد به‌شدت افزایش یافته و دلیل آن ظهور و توجه بیش‌ازپیش به اهمیت «اقتصاد دانش‌بنیان»^۳ است (کاتزارو و اوسای، ۲۰۱۷).

اهمیت بحث نوآوری برای کاهش فقر، محرومیت‌زدایی و توسعه جوامع سبب شده که اجتماعات خیریه جهانی و مردم‌نهاد با هدف ایجاد تغییرات در جامعه هدف خود، به حمایت از فعالیت‌های کارآفرینی نوآورانه روی آورند (پاپایوانو، ۲۰۱۴). چراکه بر این باور هستند در جهان متغیر امروزی، هر فرد باید در حد توان خود به مشارکت در ایجاد اشتغال نوآورانه بپردازد. برخی از اجتماعات خیریه جهانی با شعار تغییر شیوه‌های مبارزه با فقر، معتقدند نه بازار نه کمک‌های بلاعوض به‌تنهایی مسئله فقر را حل نمی‌کنند. بسیاری از مردم دنیا با چالش دسترسی به منابع اولیه مواجه هستند و تنها راه تغییر این وضعیت ایجاد فرصت‌های برابر برای تغییر، با استفاده از ایده‌های نوآورانه و کارآفرینی است (برای مثال: صندوق غیرانتفاعی سرمایه‌گذاری اکیومن^۴).

1. Abramovitz
2. Solow
3. Knowledge-based Economy
4. Acumen |

۱. پیشینه پژوهش

۱.۱. رویکردهای توسعه مشاغل نوآورانه و فناورانه در نهادهای خیریه

امروزه باتوجه به مسئله کاهش فقر و ایجاد فرصت‌های برابر برای توسعه، رویکردهای جدیدی به نوآوری آغاز شده است که تمرکز آن‌ها بر توسعه محصولات نوآورانه برای بازارهای دارای محدودیت و یا توسط افراد محروم جامعه برای حل مشکلات و برآوردن نیازهاست (نعیمی و معینی، ۲۰۲۰). با مراجعه به سازمان‌های حمایتی مردم‌نهاد (برای نمونه اکیومن، آشوکا، وورث آنلیمیتد، اکویینگ گرین، بنیاد دی آر کی) می‌توان مشاهده کرد در تئوری و عمل ۲ دسته از نوآوری‌ها تحت عنوان «نوآوری مردمی» و «نوآوری فراگیر» به‌طور گسترده‌ای در ارتباط با محرومان در جهان مطرح شده است.

۲.۱. نوآوری مردمی

به‌طور خاص پس از بحران اقتصادی بزرگ سال ۲۰۰۸ محور گفت‌وگوها به‌سوی نوآوری‌های کم‌هزینه و صرفه‌جویانه تغییر جهت داد (قدیمی و ساویز، ۱۴۰۰). همچنین عرصه‌هایی که در آن‌ها چنین نوآوری‌هایی رخ می‌دهد و به‌طور صریح در زمینه‌های غیررسمی شکل گرفته بود، مورد توجه سیاست‌گذاران و دانشگاهیان قرار گرفت. به‌عنوان مثال، سازمان توسعه و همکاری اقتصادی، مفاهیم و مدل‌های مداخله در مورد رشد فراگیر^۷ را توسعه داد (سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، ۲۰۱۲). این فعالیت شامل شناخت نوآوری‌های مردمی است. نوآوری مردمی شباهت زیادی با مفهوم نوآوری

ویکندها، انعقاد تفاهم‌نامه با نهادها و سازمان‌های مربوطه، مانند معاونت علمی فناوری و ریاست جمهوری را می‌توان نام برد (معاونت اشتغال و خودکفایی، ۱۴۰۰، مصاحبه‌های صورت گرفته).

از آنجایی که فناوری، نوآوری و کارآفرینی یکی از راهکارهای رشد اقتصادی کشورها و جوامع محسوب می‌شود، سامان‌دهی و هدایت و توسعه زیست‌بوم کارآفرینی و مشاغل دانش‌بنیان کمیته امداد برای دستیابی به اهداف توسعه و رفع محرومیت ضرورت می‌یابد. این توجه هم‌راستا با روندهای بین‌المللی در مؤسسات مردم‌نهاد و حمایتی است (برای نمونه اکیومن، آشوکا، وورث آنلیمیتد، اکویینگ گرین، بنیاد دی آر کی). در تئوری و عمل دو دسته از نوآوری‌ها تحت عنوان «نوآوری مردمی»^۵ (دی ملو و داتز، ۲۰۱۲) و «نوآوری فراگیر»^۶ (پاپایانو، ۲۰۱۴) به‌طور گسترده‌ای در ارتباط با محرومان در جهان مطرح شده است. باتوجه به روندهای جهانی فقرزدایی و تغییر رویکرد اشتغال در کمیته امداد از مشاغل سنتی به مشاغل نوآورانه و دانش‌بنیان، پژوهش حاضر سعی دارد با آسیب‌شناسی مجموعه اقدامات صورت گرفته در کمیته امداد در راستای توسعه مشاغل دانش‌بنیان در جامعه مددجو، راهبردهای موجود را بررسی و آسیب‌شناسی کند و در نهایت به ارائه راهکارها و پیشنهادهای برای توسعه مشاغل نوآورانه و رفع محرومیت در قشر محروم جامعه براساس تجارب بین‌المللی و داخلی بپردازد. در ادامه مقاله، ابتدا به بررسی پیشینه پژوهش پرداخته می‌شود. پس از آن به شرح روش‌شناسی به‌کاررفته در تحقیق پرداخته شده است. در بخش چهارم نتایج تحقیق ارائه خواهد شد و بخش پایانی به بحث و نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادهای اختصاص دارد.

5. Grassroot innovation

6. Inclusive innovation

7. Inclusive growth

مدل‌های کسب‌وکار فراگیر^۹ شامل به‌کارگیری افراد کم‌برخوردار در زنجیره تأمین یک شرکت به‌عنوان کارمند، تولیدکننده و صاحب مشاغل یا توسعه کالاها و خدمات مقرون‌به‌صرفه موردنیاز افراد کم‌برخوردار است (برنامه توسعه سازمان ملل،^{۱۰} ۲۰۱۰) (جدول شماره ۱):

۴.۱. تجارب بین‌المللی در زمینه توسعه مشاغل فناوریانه و نوآورانه برای رفع محرومیت

۴.۱.۱. سیستم پرداخت M-Pesa شرکت safaricom کنیا

تنها ۲۳ درصد از مردم کنیا دارای حساب بانکی هستند. باوجوداین تلفن همراه در این کشور رواج بسیاری دارد. در سال ۲۰۰۷ تقریباً ۸۰ درصد مردم کنیا به تلفن همراه دسترسی داشته‌اند. همین مسئله به چاره‌اندیشی شرکت safaricom به‌عنوان یک شرکت مخابراتی در کنیا منجر شد. این شرکت سیستم پرداخت M-Pesa را که مبتنی بر تلفن همراه بود راه‌اندازی کرد. این شرکت با استفاده از آژانس‌ها، کیوسک‌ها، مغازه‌های کوچک و حتی آرایشگرها شبکه‌ای ایجاد کرد که به‌عنوان مراکزی که با پول نقد کار می‌کنند، مطرح شدند. مشتریان می‌توانند در معاملات پول نقد را به یکی از اعضای شبکه تحویل دهند و با انتقال پول از طریق شبکه به عضو دیگر آن که در نزدیکی دریافت‌کننده پول است، آن عضو عملاً به‌عنوان واسطه انتقال عمل کند. بنابراین مشتریان می‌توانند از این طریق از بخش عمده مزایای حساب بانکی بهره ببرند و پول را به‌صورت امن و با هزینه انتقال پایین جابه‌جا کنند. سیستم پرداخت M-Pesa به‌سرعت به مقیاس رسید.

شومپتری^۸ (۱۹۳۴) دارد که در آن افراد و نه واحدهای تحقیق و توسعه شرکت‌ها، عوامل اصلی فعالیت‌های نوآورانه هستند (قدیمی و ساویز، ۱۴۰۰).

نوآوری‌های مردمی فرایندی از پایین به بالاست که از طریق جوامع محلی و کاربران به وجود می‌آید (گوپتا، ۲۰۱۳). راه‌حل‌های جدید ایجادشده در نوآوری مردمی، به وضعیت مردم محلی و علایق و ارزش‌های جوامع درگیر پاسخ می‌دهد و آن جوامع بر روند و نتایج آن‌ها کنترل دارند (موناقن، ۲۰۰۹). رویکرد سنتی برای کمک به افراد محروم یک رویکرد از بالا به پایین است که در آن دولت، سازمان‌های غیردولتی یا مشاغل راه‌حلی را ایجاد کرده و آن‌ها را در اختیار افراد کم‌برخوردار قرار می‌دهند (قدیمی و ساویز، ۱۴۰۰).

این یک واقعیت است که افراد کم‌برخوردار اگرچه در انتهای هرم اقتصادی یک کشور قرار می‌گیرند اما در انتهای هرم‌های دانش و نوآوری قرار ندارند (منصوری و افقه، ۱۳۹۶). محققان نوآوری مردمی معتقدند تا زمانی که منابع نوآوری برای جامعه کمتر برخوردار را توسعه ندهیم، روند توسعه آبرومند نخواهد بود (گوپتا، ۲۰۱۳).

۳.۱. نوآوری (کسب‌وکار) فراگیر

نوآوری فراگیر مفهومی میان‌رشته‌ای است که هدف از آن توجه دادن به توزیع ناعادلانه درآمد ناشی از نوآوری و افزایش شکاف بین فقیر و غنی به‌موازات توسعه درآمدی حاصل از نوآوری است (سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، ۲۰۱۵؛ لویدو و پاپایانو، ۲۰۱۷). نوآوری فراگیر بر روی ایجاد فرصت‌ها در جهت بالا بردن کیفیت زندگی به لحاظ اجتماعی و اقتصادی متمرکز است. (دهکردی و همکاران، ۱۳۹۷).

9. Inclusive business models

10. United Nations Development Programme

8. Schumpeter

۲.۴.۱. برنامه AZAM مالزی

این سازمان بین‌المللی با شعار نوآوران برای ساختن جامعه^{۱۱} به حمایت از ایده‌های نوآورانه در راستای اثرگذاری در اجتماع می‌پردازد. منابع مالی این سازمان از طریق کمک‌های مردمی، نهادهای خیریه و کارآفرینان تجاری تأمین می‌شود. مسئله مورد توجه برای سازمان مذکور این است که هر کارآفرین باید بیشترین تأثیر را بر افراد محروم منطقه خود داشته باشد. کارآفرینان منتخب که تحت حمایت مالی قرار می‌گیرند، در تمامی فرایندها از حمایت‌های آموزشی و مشاوره‌ای بهره‌مند می‌شوند^{۱۲}.

۴.۴.۱. صندوق غیرانتفاعی سرمایه‌گذاری Acumen

این اجتماع جهانی با شعار تغییر شیوه مبارزه با فقر، معتقد است که نه بازار نه کمک‌های بلاعوض به تنهایی مسئله فقر را حل نمی‌کند. این صندوق علاوه بر فراهم آوردن سرمایه لازم برای کارآفرینان منتخب، در تمامی مسیر، مشاوره و آموزش‌های لازم را فراهم می‌آورد. آن‌ها همچنین هر کارآفرین را با ابزارهای لازم، شبکه‌های کارآفرینان، کمک‌های فنی و هدایت استراتژیک تجهیز می‌کنند تا پایداری کسب‌وکار در بلندمدت و دستیابی به هدف اشتغال بلندمدت و محرومیت‌زدایی تضمین شود^{۱۳}.

با توجه به مرور صورت‌گرفته در بالا در ارتباط با کاربرد نوآوری و فناوری در رفع محرومیت‌زدایی، نتایج به‌دست‌آمده به شرح جدول شماره ۲ خلاصه می‌شود.

ویژگی مشترک تجارب مورد بررسی (جدول شماره ۲) در ۲ محور زیر خلاصه می‌شود:

برنامه AZAM برنامه مهمی است که از سال ۲۰۱۰ توسط دولت مالزی برای کمک به فقرا معرفی شده است. هدف این برنامه درآمدزایی از طریق فعالیت‌های اقتصادی مانند تجارت، خیاطی، پرورش دام و طیور و کشاورزی در مقیاس کوچک است. این کلمه مخفف سرواژه‌های چند کلمه مالزیایی به معنای شکست چرخه فقر است (نور و خالق دوست، ۲۰۱۹). استدلال ایجاد این برنامه این است که عامل اصلی فقر، کمبود دانش و مهارت و بهره‌وری پایین است و برای رفع این مسئله لازم است ابزارها و آموزش‌های لازم در زمینه‌های مختلف در اختیار شرکت‌کنندگان قرار گیرد و به آن‌ها کمک کرد که با نوآوری و استفاده از مهارت‌ها و ابزار جدید به افزایش درآمد خود از طریق ایجاد کسب‌وکار جدید یا بهبود کسب‌وکار قبلی بپردازند.

شرایط پذیرش در برنامه AZAM به این نحو است که خانوارهای با درآمد ماهانه کمتر از ۱۰۰۰ رینگیت مالزی (معادل ۲۳۸ دلار آمریکا) در روستاها و خانوارهایی با درآمد ماهانه کمتر از ۱۵۰۰ رینگیت مالزی (معادل ۳۵۷ دلار آمریکا) در شهرها براساس اطلاعات سامانه یا خوداظهاری بررسی می‌شوند و پس از تأیید می‌توانند تحت پوشش این برنامه قرار بگیرند. وزارت زنان، خانواده و توسعه جامعه، مسئول اجرای برنامه AZAM است (نور و اژار، ۲۰۱۶). یکی از اصول برنامه AZAM، ارائه آموزش مستقیم به مخاطبین است. این آموزش وقتی با کار همراه می‌شود به ایجاد مهارت منجر می‌شود (نذیر و همکاران، ۲۰۱۷).

۳.۴.۱. سازمان بین‌المللی Ashoka

11. Innovators for the Public builds
12. <https://www.ashoka.org/en-aaw>
13. <https://acumen.org/>

این حوزه، فقدان شورای واحد فرابخشی مسئول سیاست‌گذاری و هماهنگی نهادهای متولی و نبود چارچوب‌های قانونی و تنظیمی برای پشیران‌های نوآوری مواجه است (موسوی و احمدی، ۱۳۹۹). ذکر این نکته نیز ضروری است که لازم است سیاست‌های نوآورانه براساس شرایط خاص مناطق داخلی یک کشور اتخاذ شود، چراکه براساس یافته‌های مربوطه، توزیع فضایی افراد مددجو (جامعه هدف کمیته امداد) از عوامل اجتماعی و اقتصادی خاصی پیروی نمی‌کند، بلکه هر منطقه باتوجه به مقتضیات محلی و منطقه‌ای الگوی خاصی از همبستگی شکل گرفته است (آستانه و همکاران، ۱۳۹۸).

۵.۱. اصول توسعه کارآفرینی و نوآوری در نواحی محروم

۱.۵.۱. اجتماع محوری

جوامع محلی نیازمند ابزارها و منابعی برای شناسایی و استفاده از دارایی‌های خود، انتخاب گزینه‌هایی برای ایجاد توازن مناسب بین اهداف اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی، یادگیری از تجارب دیگران و استقبال از آزمون ایده‌های جدید و نوآوری هستند.

۲.۵.۱. جهت‌گیری منطقه‌ای

نقش‌آفرینی کامل هر یک از جوامع محلی، تنها در گرو همکاری منطقه‌ای بین پهنه‌های جغرافیایی مختلف و وجود نهادهای منطقه‌ای است و در این صورت است که صرفه‌مقیاس و منابع و تخصص کافی می‌تواند فراهم شود.

الف) توجه به نوآوری‌های مردمی: توسعه نوآورانه مناطق و به تبع آن گسترش اشتغال امری درون‌زا است. تا زمانی که مردم در امر توسعه درگیر نشوند نمی‌توان بالاچار در منطقه‌ای کسب‌وکار ایجاد کرد و درآمدها را افزایش داد.

ب) توجه به نوآوری فراگیر: یکی دیگر از ملزومات توسعه، توجه به نوآوری فراگیر و دخیل کردن اقشار ضعیف جامعه در امر توسعه است. هدف نهایی توسعه مناطق در مثال‌های بیان شده، مبارزه با فقر و رفع محرومیت بوده است. برای تحقق این مهم لازم است اقشار محروم و ضعیف یک جامعه نیز در امر توسعه و ایجاد کسب‌وکار و یا افزایش درآمد دخیل شوند.

باتوجه به مرور صورت‌گرفته به نظر می‌رسد تجارب جهانی تأییدکننده این گزاره است که نوآوری در کسب‌وکار یکی از ابزارهایی اصلی مبارزه با فقر براساس توانمندی‌ها و داشته‌های افراد و اجتماعات است. براساس نتایج حاصله، به‌کارگیری رویکردهای نوآوری در شرایط محرومیت و یا برای رفع محرومیت پیامدهایی مانند اعتماد به افراد مددجو و در نظر گرفتن این افراد به‌عنوان منبع ایده و نوآوری و نیز توجه نوآوری درون‌زا به حل مسائل و نیازهای محرومان را دربر خواهد داشت و تا زمانی که مردم خود درگیر فرایند و فعالیت‌های توسعه نشوند نمی‌توان انتظار ایجاد کسب‌وکاری پایداری را برای آن‌ها داشت. این‌ها نکاتی است که به نظر می‌رسد در کمیته امداد (به جز در سال‌های اخیر) مغفول بوده است و نیازمند بررسی بیشتر است.

البته در کنار چالش‌های مرتبط با توسعه نوآوری در جامعه هدف کمیته امداد باید اشاره داشت که موضوع نوآوری و تلاش برای توسعه آن در کشور با مسائلی نظیر فقدان استراتژی کلی در سیاست‌گذاری در جهت همسویی بازیگران مختلف

۳.۵.۱. تمرکز بر کارآفرین

تفکر سیستمی باید مد نظر قرار گیرد و به اجزای مختلف اعم از حرفه‌آموزی، کمک فنی و برنامه‌های تأمین مالی در کنار هم توجه کند تا بتواند نیازهای متنوع کارآفرینان و سطوح مختلف آموزش، مهارت و بلوغ را پوشش دهد.

۴.۵.۱. یادگیری مستمر

شبکه‌های حمایت و یادگیری افراد هم‌تای برای کارآفرینان، کارگزاران، رهبران محلی و سیاست‌گذاران ضروری است. ارزشیابی قوی از اثربخشی راهبردهای کارآفرینی و بازگشت سرمایه نقش مهمی در یادگیری و اصلاح سیاست‌ها دارد (ریزر و دین، ۲۰۱۷).

۵.۵.۱. توسعه مشاغل نوآورانه در کمیته امداد

طبق بررسی‌های صورت‌گرفته تجارب مرتبط کمیته امداد در زمینه مشاغل نوآورانه به شرح زیر است:

طرح اقامتگاه بوم‌گردی: معمولاً اقامتگاه‌های بوم‌گردی را در خانه‌های قدیمی که بازسازی شده‌اند احداث می‌کنند. نمونه طرح‌های موفق اقامتگاه بوم‌گردی را می‌توان در استان گیلان مثال زد. به گفته مدیرکل کمیته امداد استان گیلان این کمیته در سال‌های اخیر با همکاری و تعامل دستگاه‌های ذی‌ربط در روستاهای این استان با اعطای تسهیلات وام قرض‌الحسنه تعداد ۲۵ طرح بوم‌گردی و مسافرخانه با هدف توانمندسازی مددجویان (ره) احداث و مرمت کرده است.

طرح بادبادک ابر: طرح بادبادک ابر به‌منظور رفع اختلال یادگیری برای کودکانی که می‌خواهند وارد

مقطع دبستان شوند، طراحی شده است. در این طرح با هدف آموزش کودکان دچار اختلال یادگیری و خانواده‌هایشان برنامه کاربردی طراحی و اجرا شده است که در حل مشکلات یادگیری برای آن‌ها بسیار مفید است. در این نرم‌افزار بازی‌هایی طراحی و قرار داده شده است که با انجام آن، یک‌سری از مهارت‌ها مثل حافظه دیداری، دقت و غیره تقویت می‌شوند.

طرح آبکشت (هیدروپونیک): در شهرستان آرادان در استان سمنان افراد مددجویی تحت پوشش کمیته امداد با تکیه بر علم و دانش و دریافت تسهیلات اشتغال‌زایی از کمیته امداد طرح کشت هیدروپونیک یا آب‌کشت را اجرا کرده و گام بزرگی در جهت اشتغال و کشاورزی نوین برداشته‌اند. این روش یک فرصت خوب برای استان‌هایی با بحران کم‌آبی مثل یزد و سمنان است. این طرح هم‌اکنون در برخی از روستاهای استان فارس در حال اجرایی شدن است. ۱۴

نخ‌ریسی: در این طرح مددجو با تهیه پشم گوسفند و با استفاده از دستگاه مخصوصی که توسط شرکت راهبر شغلی فراهم می‌شود به تولید نخ می‌پردازد که محصول تولیدشده در بافت انواع فرش و گلیم به کار برده می‌شود. هزینه راه‌اندازی این کسب‌وکار بسیار پایین است و به‌راحتی در کنار سایر فعالیت‌های منزل، قابل پیگیری است. در این راستا کمیته امداد در استان‌های مختلف به ارائه آموزش‌ها در این زمینه و راه‌اندازی طرح اشتغال نخ‌ریسی پرداخته است.

۲. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر برحسب ماهیت کیفی، از نظر نوع پژوهش کاربردی و بر مبنای روش پژوهش، توصیفی تحلیلی است. شیوه گردآوری اطلاعات در این

۱۴. برگرفته از گزارش پایگاه خبری کمیته امداد امام خمینی

لیست کردن و خوشه‌بندی مقوله‌ها؛ ۴. ایجاد یک جدول خلاصه‌سازی؛ (ج) تلفیق موردها، بدین ترتیب که در مرحله اول (تولید داده‌ها) پس از انجام هر مصاحبه بلافاصله محتوای آن مکتوب می‌شد. در مرحله دوم یعنی تجزیه و تحلیل داده‌ها، بعد از پیاده کردن محتوای مصاحبه‌ها بر روی کاغذ، هر مصاحبه توسط محقق چندین بار با دقت بازخوانی و فعالانه قضاوت می‌شد و مضامین و یا برداشت‌های اولیه‌ای که شامل برخی تداعی‌ها، پرسش‌ها، مفاهیم و غیره بود و به ذهن پژوهشگر خطور می‌کرد و می‌توانست در مراحل بعدی استفاده شود، مشخص شدند. سپس مضامینی که می‌توانست معرف بخش‌هایی از متن باشد، تعیین و ثبت شدند. در مرحله بعدی عمل لیست کردن و خوشه‌بندی مقوله (مضامین اصلی و فرعی) صورت گرفت. برای این کار، پس از استخراج و مشخص کردن مضامین فرعی، محقق مضمون‌های فرعی که دارای شباهت بودند و با یکدیگر هم‌پوشانی داشتند با همدیگر ترکیب و به‌عنوان یک مضمون اصلی نام‌گذاری کرد. به‌طوری‌که برای محتوای هریک از مصاحبه‌ها یک جدول خلاصه از مضامین اصلی و فرعی تشکیل شد. در آخرین مرحله برای تلفیق موردها و یا مضامین، همه جداول کنار هم قرار گرفتند و از طریق غوطه‌وری در داده‌ها، مقایسه

پژوهش با استفاده از دو روش مراجعه به گزارش‌های پایگاه خبری کمیته امداد امام خمینی و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و استفاده از گزارش‌های کمیته امداد مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با استفاده از سؤالات باز است. جامعه آماری شامل مدیران و کارشناسان کمیته امداد در استان‌های مختلف کشور بوده است. از شیوه نظری و هدفمند برای انتخاب نمونه‌های استفاده شده و مصاحبه با نمونه‌های انتخاب‌شده تا مرحله اشباع نظری ادامه یافت. مصاحبه‌ها پس از هماهنگی و توافق انجام‌شده با کارشناسان کمیته امداد در استان‌های مختلف کشور صورت گرفته است. پس از انجام ۱۰ مورد مصاحبه، پژوهش به اشباع نظری رسیده است. در مصاحبه‌های صورت‌پذیرفته، اولویت سؤالات مربوط به بررسی تجارب سیاست‌های نوآورانه کمیته امداد در داخل کشور بوده که پیش‌تر نیز به آن اشاره شد. در جدول شماره ۱ اطلاعات کامل مصاحبه‌شوندگان نشان داده شده است. تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها در محیط نرم‌افزار MAXQDA براساس تحلیل محتوای کیفی انجام‌شده است.

مراحل انجام تحلیل‌ها: الف) تولید داده‌ها؛ ب) تجزیه و تحلیل داده‌ها (این مرحله شامل مراحل فرعی است: ۱. مواجه اولیه؛ خواندن و بازخوانی یک مورد؛ ۲. تشخیص و برچسب زدن به مقوله‌ها؛ ۳.

جدول ۱. انواع مدل‌های کسب‌وکار فراگیر

انواع مدل‌های کسب‌وکار فراگیر	منافع برای شرکت	منافع برای افراد کم‌برخوردار
تأمین‌کننده	تقویت زنجیره تأمین، کاهش هزینه‌ها، بهبود محصولات	افزایش درآمد، کسب مهارت‌ها، توانمندسازی اجتماعات
مصرف‌کننده	ایجاد بازار جدید، افزایش عایدی	بهبود کیفیت و بهره‌وری زندگی، صرفه‌جویی در هزینه‌ها، حق انتخاب و حق نظردهی
کارآفرین	رشد اندازه شرکت و دستیابی به رشد سریع، افزایش نفوذ در بازار و افزایش فروش	فرصت جدید برای کسب درآمد، کسب مهارت، توانمندسازی

منبع: برنامه توسعه سازمان ملل متحد، ۲۰۱۰

جدول ۲. نتایج تجارب منتخب در زمینه توسعه مشاغل نوآورانه در میان اقشار محروم جامعه

کشور/انهاد	ارتباط با قشر محروم	نتایج سیاست
کینیا سازمان بین‌المللی Ashoka	نیازمندان به‌عنوان مصرف‌کننده نوآوری	دسترسی اقشار ضعیف جامعه به یک سیستم پرداخت مبتنی بر تلفن همراه
مالزی صندوق غیرانتفاعی سرمایه‌گذاری Acumen	نیازمندان به‌عنوان کاربران نوآوری	توسعه کارآفرینی در راستای حل نیازهای قشر محروم جامعه درآمذایی از طریق فعالیت‌های اقتصادی مانند تجارت، خیاطی، پرورش دام و طیور و کشاورزی در مقیاس کوچک است
	نیازمندان به‌عنوان کارآفرین	اشتغال‌زایی برای قشر محروم جامعه

منبع: یافته‌های پژوهش

مستقیم با مددجویان و نداشتن فرایند منظم استعدادیابی و استعدادسنجی از مهم‌ترین چالش‌های سازمانی کمیته امداد در مسیر کارآفرینی بوده‌اند (نتایج مصاحبه‌های تحقیق حاضر). مشخصات مصاحبه‌شوندگان در جدول شماره ۳ آمده است.

مداوم و شناسایی مشابهت‌ها و تفاوت‌ها، مضامین اصلی و فرعی دسته‌بندی شدند که داده‌های این جدول مبنای گزارش یافته‌های پژوهش شد. به‌منظور انجام اعتباریابی نتایج از روش تطبیق اعضا، کثرت‌گرایی و بررسی همکار استفاده شده است.

۲.۳. چالش‌های سازمانی مشاغل نوآورانه و دانش‌بنیان

لازمه آسیب‌شناسی مشاغل نوآورانه و دانش‌بنیان در کمیته امداد در نظر گرفتن نقش سازمان‌ها و نهادهای گوناگون است، زیرا هرگونه فعالیتی به‌نوعی به سازمان‌دهی و تشکیلات در سطح مختلف، چه ملی و چه محلی نیاز دارد. دولت، سازمان‌ها و ترجمان‌های ذی‌ربط آن از جمله این نهادها هستند و از طرفی دیگر نهادهای غیردولتی محلی هم که به‌صورت خودجوش شکل گرفته‌اند، دارای تأثیرگذاری بالایی در رشد و گسترش فعالیت‌های دانش‌بنیان هستند. باتوجه‌به نظرات کارشناسان مجموعاً ۱۵ چالش اصلی در بخش سازمانی متوجه مشاغل نوآورانه و دانش‌بنیان در کمیته امداد بوده است. این چالش‌ها در دو بخش اصلی چالش‌های ساختاری و اقتصادی دسته‌بندی شده‌اند و هرکدام از این دو چالش، زیرمجموعه‌ای از چالش‌ها را

۳. یافته‌های پژوهش

۱.۳. چالش‌های توسعه مشاغل نوآورانه و دانش‌بنیان در کمیته امداد امام خمینی (ره)

به‌طور کلی می‌توان گفت راهاندازی و توسعه طرح‌های کارآفرینی در کمیته امداد با چالش‌ها و موانعی روبه‌روست که این چالش‌ها در دو دسته چالش‌های سازمانی (مربوط به نهاد کمیته امداد) و چالش‌های مرتبط با مددجویان، دسته‌بندی می‌شوند. از آنجاکه موضوع این تحقیق راهبردهای مشاغل فناورانه و نوآورانه در کمیته است، تنها به چالش‌های مربوط به نهاد کمیته امداد پرداخته خواهد شد. نبود اسناد راهبردی و بالادستی، بوروکراسی اداری، منطبق نبودن آموزش‌ها متناسب با نیاز جامعه مددجو، عدم تأمین مالی مناسب طرح‌های کارآفرینی، نداشتن کانال‌های ارتباطی

جدول ۳. مشخصات مصاحبه‌شوندگان

کد	استان	سمت
۱	فارس	رئیس اداره راهبری شغلی
۲	چهارمحال و بختیاری	معاون اشتغال و خودکفایی استان
۳	تهران	مدیر توسعه همکاری فعالان کسب‌وکار
۴	تهران	رئیس اداره کل حمایت‌های اجتماعی، معاونت حمایت و سلامت خانواده
۵	خوزستان	رئیس اداره راهبری شغلی
۶	تهران	مدیر بخش دانش‌بنیان مجتمع اقتصادی کمیته امداد
۷	تهران	مدیر توسعه مشاغل نوین، نوآورانه و دانش‌بنیان
۸	تهران	رئیس صندوق نوید
۹	لرستان	کارشناس مسئول اداره هدایت شغلی
۱۰	تهران	فعال حوزه کارآفرینی اجتماعی

مشاغل دانش‌بنیان در جهت ایجاد و توسعه خود علاوه بر در اختیار داشتن منابع مالی، نیازمند سهولت در انجام امور اداری هستند که کشور ما در این بخش با ضعف‌های بسیاری روبه‌روست. ایجاد و تسهیل در راه‌اندازی واحدهای تولیدی از جمله شاخص‌های تعیین‌کننده وضعیت اقتصادی هر کشور است که با استناد به آن می‌توان به بررسی و تجزیه و تحلیل شرایط اقتصادی هر کشور پرداخت. فرایند راه‌اندازی تولید و کسب‌وکار در کشورها هرچه شفاف‌تر و سهل‌تر باشد، به افزایش سلامت اقتصادی کشورها و اتخاذ راهبردهای مطلوب منجر شده و روند بهبودی شاخص‌های کسب‌وکار و اقتصادی را در پی خواهد داشت. تأثیر تسهیل فرایند تولید، بر افزایش جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، ایجاد اشتغال و همچنین رشد تولید ناخالص داخلی مشهود است. بوروکراسی اداری و طولانی بودن

شامل می‌شوند. در جدول شماره ۴ مقوله‌های اصلی و فرعی چالش‌ها برگرفته از مفاهیم طبقه‌بندی‌شده براساس کد مصاحبه‌شوندگان، فراوانی کدها و نوع چالش‌ها نشان داده شده است. در ادامه باتوجه به مصاحبه‌های انجام‌شده به تبیین هریک از این چالش‌ها پرداخته شده است.

۳.۳. چالش‌های ساختاری

چالش‌های این بخش در تصویر شماره ۱ به همراه کدهای مربوط به مصاحبه‌شوندگان نشان داده شده است. این چالش‌ها عبارت‌اند از بوروکراسی اداری، نداشتن کانال‌های ارتباطی با مخاطبین، عدم حمایت و پشتیبانی از ایده‌ها، کارآمد نبودن شرکت‌های دانش‌بنیان، مشکل دریافت مجوز برای کسب‌وکارها، نقص الگوی برگزاری رویدادها، چالش‌های استعدادیابی و منطبق نبودن آموزش با نیاز بازار.

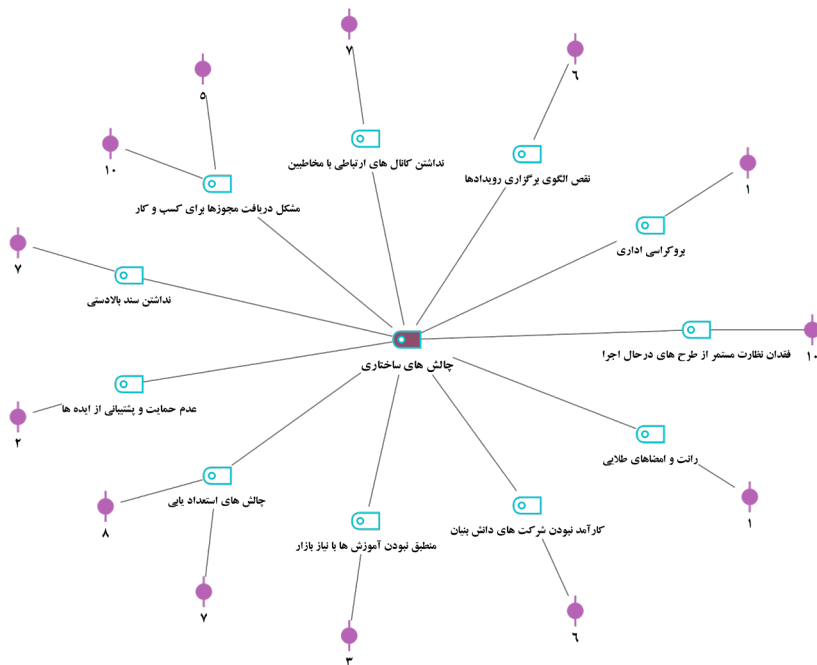
جدول ۴. مقوله‌های اصلی و فرعی برگرفته از مفاهیم طبقه‌بندی‌شده چالش‌های توسعه مشاغل نوآورانه کمیته امداد

مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفهوم	کد مصاحبه‌شونده	فراوانی
		نداشتن برنامه برای فروش کسب‌وکارها	۱۰	۱
چالش‌های توسعه مشاغل نوآورانه و دانش‌بنیان در کمیته امداد امام خمینی (ره)	چالش‌های اقتصادی	مشکل تأمین سرمایه	۱-۲-۲-۲	۵
		فقدان ثبات اقتصادی در کشور	۱-۳-۳-۴	۳
		مشکلات تأمین تضامین بانکی	۳	۱
		فقدان نظارت مستمر از طرح‌های درحال اجرا	۱۰	۱
		رانت و امضاهاى طلايى	۱	۱
		کارآمد نبودن شرکت‌های دانش‌بنیان	۶	۱
		منطبق نبودن آموزش‌ها با نیاز بازار	۳	۱
		چالش‌های استعدادیابی	۷-۸	۲
	چالش‌های سازمانی	عدم حمایت و پشتیبانی از ایده‌ها	۲	۱
		نداشتن سند بالادستی	۷	۱
		مشکل دریافت مجوزها برای کسب‌وکار	۵-۱۰	۲
		نداشتن کانال‌های ارتباطی با مخاطبین	۷	۱
		نقص الگوی برگزاری رویدادها	۶	۱
		بوروکراسی اداری	۱	۱

«بوروکراسی سنگینی در ادارات ما وجود دارد. آن‌قدر بخش‌نامه وجود دارد که نمی‌توان به‌درستی به افراد کمک کرد. برخی افراد با انرژی زیاد ورود می‌کنند، ولی وقتی با این موانع روبه‌رو می‌شوند دلسرد می‌شوند» (مصاحبه‌شونده شماره ۱).

یکی دیگر از چالش‌های مطرح‌شده توسط مصاحبه‌شوندگان شماره ۵ و ۱۰، «چالش‌های دریافت مجوز برای راه‌اندازی کسب‌وکارها» است. مصاحبه‌شوندگان در رابطه با این چالش این‌گونه اظهار نظر می‌کنند:

فرایند صدور مجوزها از مشکلات عمده طرح‌های اشتغال‌زای نوآورانه است. باتوجه‌به فضای اقتصادی کنونی کشور، وقتی مشکلات بوروکراسی به بستر ناامنی اقتصادی موجود اضافه می‌شود کسب‌وکار و تولید را از صرفه خارج می‌کند. در نتیجه دلسردی تولیدکنندگان و از بین رفتن فرصت‌های شغلی را به همراه دارد. یکی از مصاحبه‌شوندگان در زمینه بوروکراسی اداری این‌گونه بیان می‌کند:

تصویر ۱. مضامین چالش‌های ساختاری مشاغل دانش‌بنیان در کمیته امداد

تاکنون یکی از اصول مهم و رازورم‌های تمدن پیش‌روی بشری بوده است. از نظر مصاحبه‌شوندگان یکی دیگر از چالش‌های ساختاری مسئله استعدادیابی در کمیته امداد به‌ویژه برای مشاغل دانش‌بنیان است. در راستای این چالش مصاحبه‌شونده‌ای معتقد است:

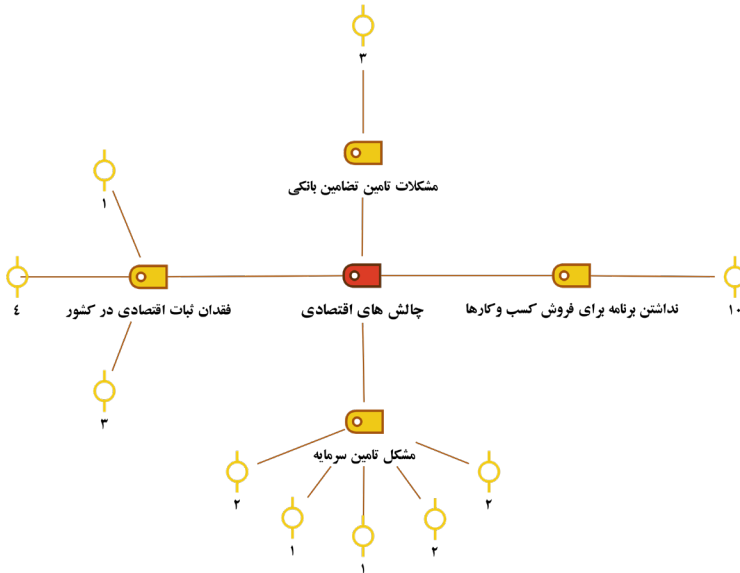
«بحث استعدادیابی آن‌طور که می‌خواستیم پیش نرفته. با توجه به اینکه این مسئله نقطه آغازین شکل‌گیری فعالیت‌های دانش‌بنیان است. به نظر نیاز به تمرکز بیشتر دارد» (مصاحبه‌شونده شماره ۷).

نوآوری عمدتاً از پایین به بالا یا به عبارت دیگر، در سطوح پایین‌تر شکل می‌گیرد. افراد صاحب ایده معمولاً پس از طرح ایده با مشکل عدم حمایت رسمی مواجه بوده و به همین دلیل، برای بیان

«تعریف واحدی از طرح دانش‌بنیان وجود ندارد. یک ایده ابتدا باید پرورش پیدا کند؛ اما از اول تمام مجوزها را از آن درخواست می‌کنیم که ورود آن‌ها را سخت می‌کند» (مصاحبه‌شونده شماره ۵).

«ما ساختارهای ویژه برای ثبت شرکت‌ها نداریم و مسیر عادی هم در درسه‌های زیادی دارد که باعث شده خیلی از این‌ها هم غیررسمی فعالیت بکنند. در نتیجه چون فعالیتشان را ثبت نمی‌کنند بعداً دچار مشکلاتی می‌شوند و نمی‌توانند قراردادهای بزرگ ببندند و وام بگیرند» (مصاحبه‌شونده شماره ۱۰).

در دست‌یابی به موفقیت و بهره‌گیری مطلوب و پیش‌گیری از هدر رفتن سرمایه‌های مادی و معنوی و انسانی در تمام زوایای زندگی موضوع استعدادیابی با هدف کشف و پرورش نخبگان از روزگاران گذشته

تصویر ۲. مضامین چالش‌های ساختاری مشاغل دانش‌بنیان در کمیته امداد

راهبردهای کلی موضوعی تدوین و ابلاغ‌شده است. مصاحبه‌شوندگان فقدان اسناد بالادستی و نقشه راه را از جمله چالش‌های اشتغال دانش‌بنیان در کمیته امداد دانسته‌اند و در این باره می‌گویند:

«سند راهبردی و نقشه راهی که با جزئیات نشان دهد باید چه کارهایی را انجام بدهیم، وجود ندارد. در حال حاضر با مشورت همکاران با همدیگر بعضی جاها از ظرفیت صاحب‌نظرها استفاده کرده‌ایم. یک سند بالادستی نبوده است که خودمان را در آن چارچوب تطبیق بدهیم» (مصاحبه‌شونده شماره ۷).

ارتباط، فرایند تبادل اطلاعات و یا فرایند ایجاد و ارسال مفاهیم است. وجود کانال ارتباطی مطلوب به منظور ارتباط گرفتن با مددجویان و ایجاد بستری برای انتقال ایده‌ها از پایین به بالا لازمه تقویت اشتغال دانش‌بنیان در کمیته امداد است. فقدان ارتباط صحیح با جامعه هدف از مهم‌ترین چالش‌های سازمانی است.

ایده‌های خود، از راهکارهای پنهان استفاده می‌کنند. بدیهی است که چنین اقداماتی، می‌تواند مسبب دوری فرد از اهداف اصلی شود. در ادامه بخشی از نظرات یکی از مصاحبه‌شوندگان جهت تبیین این چالش آمده است:

«سال گذشته ۱۰ نفر شناسایی شدند و رتبه آوردند و حدود ۵ تا ۱۰ تومن حمایت شدند که کافی نیست. باید یک منتوری در کنار این‌ها قرار بگیرد. مشکل ما دریافتن ایده‌ها نیست، بلکه در پشتیبانی از آن‌هاست» (مصاحبه‌شونده شماره ۲).

اسناد بالادستی و قوانین مادر، مشخص‌کننده دورنمای حرکت یک فرد، یک سازمان و یک کشور است. این اسناد که منبعث از جایگاه قانونی و مورد احترام سازمان‌ها و کشورهاست، نقشه راه و مسیر تعالی را تعیین می‌کند. در کشور ما و در سال‌های اخیر، اسناد مختلفی همچون سند چشم‌انداز و

آن به ارتقای کیفیت زندگی‌شان و همچنین افزایش ظرفیت تولیدی‌شان برسند. باتوجه‌به اینکه راه‌اندازی مشاغل با سرمایه شخصی نیز برای اقشار کم‌درآمد غیرممکن است، نهادهای مربوط از جمله کمیته امداد جهت اشتغال اقشار کم‌درآمد تسهیلات کم‌درصد را به مددجویان پرداخت می‌کند که بدون شک این امر در کاهش آمار بیکاری تأثیر چشمگیری دارد. پرداخت تسهیلات کم‌درصد می‌تواند جهت تأمین سرمایه اولیه به‌منظور راه‌اندازی کسب‌وکار تأثیر بسزایی در اشتغال‌زایی مددجویان کمیته امداد داشته باشند. باتوجه‌به هزینه‌بردار بودن طرح‌های دانش‌بنیان، یکی از مهم‌ترین آسیب‌های پیش‌روی این طرح‌ها چالش‌های اقتصادی است. باتوجه‌به گفت‌وگوهای انجام‌شده با مصاحبه‌شوندگان، ۴ چالش اصلی در بخش اقتصادی شناسایی شده است که در تصویر شماره ۲ در قالب مدل مفهومی نشان داده شده است.

۳.۵. تأمین سرمایه

بانک‌ها مهم‌ترین تأمین‌کنندگان اعتبار و تسهیلات طرح‌ها در کشور محسوب می‌شوند. در این راستا همراهی بیشتر بانک‌های عامل می‌تواند در ایجاد اشتغال افراد مددجو و آسیب‌پذیر نهادهای حمایتی تأثیرگذار باشد. راه‌اندازی مشاغل نوآورانه به سرمایه نیاز دارد و متأسفانه نبود سرمایه یک مشکل اساسی پیش‌روی جوانان جویای کار است که ارائه تسهیلات توسط کمیته امداد به اقشار کم‌درآمد می‌تواند روند ایجاد اشتغال این اقشار را تسریع بخشد. افراد مددجوی نهادهای حمایتی جزء اقشار آسیب‌پذیرند و بانک‌ها و دستگاه‌ها برای پرداخت تسهیلات باید نگاه ویژه‌ای به این اقشار داشته باشند تا شاهد حل مشکلات اقتصادی آنان باشیم. باتوجه‌به گفت‌وگوهای انجام‌شده با مصاحبه‌شوندگان مشکلات

در ادامه‌گرفته‌ای از صحبت‌های مصاحبه‌شوندگان در ارتباط با این چالش ذکر شده است:

«یک ضعف کلی کمیته امداد این است که کانال‌های ارتباطی مابین مخاطبین ما شامل مددجویان و بیرونی‌ها ضعیف است. اگر فردا بخواهیم یک رویداد استارت‌آپی برگزار کنیم، چگونه باید آدم‌ها را شناسایی کنیم؟ کمیته امداد هزاران نفر مددجو دارد. ما متأسفانه زیرساختی برای ارتباط صحیح با مددجویان نداریم» (مصاحبه‌شونده شماره ۷).

کمیته امداد رویدادهای مختلفی در حوزه کارآفرینی مشاغل دانش‌بنیان در کشور برگزار کرده است. انواع برنامه‌ها شامل استارت‌آپ‌ها، میز ایده، رویدادهای مجازی، برنامه‌های صندوق نوید و استارت‌آپ ویکند است. مصاحبه‌شونده‌ها معتقدند که الگوی اجرای رویدادها دارای نقصان است و در این باره می‌گویند:

«الگویی برگزاری رویدادها در شرایط فعلی الگوی پرنقصی است. به دلیل اینکه عملاً رویدادها عام بوده‌اند و به‌تازگی مسئله‌محوری در کشور دارد درک می‌شود. زمان‌بندی بسیار محدودی است. یک رویداد سه‌روزه برگزار می‌کردند. تا فرد بیاید و یک راه‌حل بدهد رویداد تمام شده است. این‌گونه مسئله‌ای حل نمی‌شود» (مصاحبه‌شونده شماره ۶).

۳.۴. چالش‌های اقتصادی

عوامل زیادی بر ایجاد اشتغال و در نتیجه کم کردن فقر و نابرابری در سطح جامعه تأثیرگذارند، اما بدون شک، تسهیلات و اعتبارات نقش مهمی را در این زمینه ایفا می‌کنند. مددجویان نیاز به مقادیری وجوه و مبالغ اعتباری دارند تا بتوانند به کمک آن از منابع در اختیارشان بهره بیشتر ببرند و به تبع

بهبود اقتصادی، انتظار کارآفرینی موفق را محدود خواهد کرد. مصاحبه‌شوندگان ۱ و ۳ متفق القول عدم ثبات اقتصادی را به‌عنوان مهم‌ترین چالش مشاغل نوآورانه و دانش‌بنیان معرفی کرده‌اند. این چالش به هر دو بخش سازمانی و افراد مددجویان کمیته را درگیر کرده است. در ادامه به تفصیل دیدگاه مصاحبه‌شوندگان در مورد این چالش تبیین می‌شود:

«ما در جامعه‌ای زندگی می‌کنیم که ثبات اقتصادی ندارد. هرروز قیمت ارز و مواد اولیه تغییر می‌کند. ما به مرکز پیشنهاد دادیم که برای طرح‌های نوآورانه و دانش‌بنیان صندوقی را در نظر بگیرد که در آن مبلغی را در اختیار استان بگذارد. بعد اگر کسی آمد و ایده خوبی داشت، پول را از صندوق برداریم و اجرا کنیم و بعد که او کارهای تأمین مالی را انجام داد، پول را به صندوق برگرداند. برای مثال ما یک طرح گلخانه‌ای آلوتئورا با حضور ۵۰ نفر در استان فارس اجرا کردیم. مواد اولیه در ابتدا ۷ هزار تومان بود ولی در فاصله کوتاهی شد ۱۵ هزار تومان و طرح از توجیه اقتصادی افتاد. ما به مرکز می‌گوییم این صندوق را بگذار که بتواند در همان لحظه این مانع را بردارد» (مصاحبه‌شونده شماره ۱).

«ابرچالشی که داشتیم نوسانات اقتصادی و بحث عدم ثبات قیمت‌ها بوده. سقف تسهیلات بانکی ۲۰ میلیون تومان بوده. سال ۱۳۹۶ ما کلی تلاش کردیم و مکاتبه کردیم با شورای عالی اشتغال و گروه تخصصی که سقف تسهیلات را افزایش دهید. از ابتدای سال ۱۳۹۸ سقف تسهیلات ۵۰ میلیون تومان شد. این عدم ثبات قیمت‌ها باعث شد که ۵۰ میلیون تومان هم توجیه اقتصادی نداشته باشد» (مصاحبه‌شونده شماره ۳).

تأمین سرمایه مددجویان یکی از اهم چالش‌های آن‌ها هنگام انجام طرح‌های اشتغال‌زای نوآورانه است. از میان مصاحبه‌شوندگان، شماره ۱ و ۲ به مشکلات تأمین سرمایه بسیار تأکید کردند. تأکید بیشتر آن‌ها بر محدود بودن منابع صندوق نوید بوده است. در زیر به بخش کوتاهی از گفت‌وگوهای آن‌ها اشاره شده است:

«عمدتاً در اجرا و تأمین سرمایه مددجویان با مشکلات بسیاری روبه‌رو می‌شوند. صندوق نوید منابعش محدوده است (حدود ۳ میلیارد تومان) و نمی‌تواند جواب‌گوی نیازها مددجویان باشد» (مصاحبه‌شونده شماره ۲).

«صندوق نوید به‌اندازه کافی نمی‌تواند حمایت مالی کند یا رقم‌های بالا برای اجرای طرح‌ها بپردازد» (مصاحبه‌شونده شماره ۱).

۶.۳. تضمین بانکی

یکی از چالش‌هایی که مددجویان هنگام دریافت تسهیلات با آن روبه‌رو هستند تضمین بانکی است که در قبال دریافت وام باید ارائه بدهند. مصاحبه‌شونده شماره ۳ این چالش را به‌عنوان ابرچالش معرفی کرده است. کمیته امداد تلاش‌های بسیاری برای کم کردن تعداد تضمین از ۴ ضامن به ۲ ضامن کرده است؛ اما به نظر می‌رسد همچنان مددجویان جهت ارائه تضمین به بانک برای دریافت وام مشکلات عدیده‌ای دارند.

۷.۳. فقدان ثبات اقتصادی در کشور

بی‌ثباتی اقتصادی موجب کاهش سرمایه‌گذاری در بخش‌های مولد اقتصادی، رکود اقتصادی و در نتیجه افزایش نرخ بیکاری خواهد شد. رکود اقتصادی همراه با چشم‌اندازهای بدبینانه در سرعت

جدول ۵. دسته‌بندی سیاست‌های پیشنهادی براساس سطوح کلان، خرد و بخشی

بخشی	خرد	کلان	سیاست‌های پیشنهادی / سطح سیاست‌ها
		*	تدوین سند مشاغل نوآورانه و دانش‌بنیان
*	*		به‌کارگیری مفاهیم و مدل‌های نوآوری مردمی و نوآوری فراگیر با تاکید بر تفاوت‌های منطقه‌ای
*		*	هماهنگ کردن و هم‌افزا کردن سیاست‌های توسعه مشاغل نوآورانه در کمیته امداد با نهادهای همسو
	*		طراحی سازوکار ورود و خروج افراد مددجو در کمیته امداد
		*	متناسب‌سازی برنامه‌های آموزشی و توانمندسازی کمیته امداد با ملاحظات آمایش سرزمینی استان‌ها
*			استفاده از کارآفرینان موفق و نظرخواهی از افراد مددجو و مشارکت دادن آنان در طراحی برنامه‌های آموزشی و توانمندسازی
	*		معرفی و هدایت افراد مددجوی دارای طرح‌های کارآفرینی قوی به نهادهای تأمین مالی مربوطه
	*		تعریف انواع رویدادهای موردنیاز در جهت توسعه مشاغل نوآورانه
		*	شکل‌گیری الگوی نظام‌مند و یکپارچه جهت استعدادسنجی، شناسایی و حمایت از مددجویان مستعد
	*		پذیرفتن ضمانت جمعی به‌جای سایر تضامین بانکی در ارائه تسهیلات مالی

۸.۳. نداشتن برنامه برای فروش کسب‌وکارها

۴. بحث و نتیجه‌گیری

یکی از اصلی‌ترین موارد در طرح‌های اشتغال‌زایی بعد از تولید، در نظر گرفتن بازار فروش است. به گفته کارشناسان فقدان برنامه‌ریزی برای فروش یکی از مهم‌ترین آسیب‌های اشتغال‌زایی است که در ادامه توضیح داده شده است:

«مسئله اصلی این است که محصول تولیدشده را چه کسی خریداری می‌کند؟ این می‌تواند منبع درآمد باشد. بسیار در این قسمت مشکل وجود دارد. شرایط اقتصادی خوب نیست و باعث می‌شود چالش‌ها پررنگ‌تر و بیشتر به چشم بیاید. فکر می‌کنم درواقع فروش مهم‌ترین چالش اقتصادی می‌تواند باشد که کمتر به آن پرداخته شده» (مصاحبه‌شونده شماره ۱۰).

تجارب جهانی تأییدکننده این گزاره است که نوآوری در کسب‌وکار یکی از ابزارهای اصلی مبارزه با فقر براساس توانمندی‌ها و داشته‌های افراد و اجتماعات است. براساس نتایج حاصله این جنس از نوآوری می‌بایست براساس اعتماد به افراد مددجو باشد و درواقع باید این افراد را به‌عنوان منبع ایده و نوآوری در نظر گرفت که می‌توانند در توسعه اقتصادی مشارکت داشته باشند. تجارب جهانی نشان می‌دهد نوآوری مردمی امری درون‌زاست و تا زمانی که مردم درگیر فرایند و فعالیت‌های توسعه نشوند نمی‌توان انتظار ایجاد کسب‌وکاری پایدار برای آن‌ها داشت. نکته دیگر در این زمینه توجه به نوآوری فراگیر و مشارکت افراد مددجو در طول چرخه زنجیره ارزش کسب‌وکارهاست و نباید به

عدم حمایت هدفمند از ایده‌ها، بوروکراسی اداری، متناسب نبودن آموزش‌ها با نیازها، عدم تعریف سازوکار استعدادیابی و استعدادسنجی مناسب و فقدان سیستم نظارت و ارزیابی راهبردها از مهم‌ترین چالش‌های شناخته‌شده هستند. در بخش اقتصادی نیز مواردی نظیر تعریف نکردن سازوکار بازاریابی برای فروش محصولات مشاغل نوآورانه، مشکلات مربوط به تأمین تضامین بانکی و ناکافی بودن تسهیلات ارائه‌شده در تناسب با بی‌ثباتی اقتصادی موجود، از مهم‌ترین چالش‌ها بوده‌اند.

مسئله مهم این است که با وجود اشراف مدیران و کارشناسان کمیته امداد به چالش‌های گفته‌شده ولی تاکنون اقدام اجرایی و هدفمندی در راستای حل و کم کردن این چالش‌ها انجام نشده است.

۱.۴. پیشنهادات سیاستی

- برطبق یافته‌های این مقاله و نیز تجربه نویسندگان آن در تدوین راهبردهای کلی کمیته امداد در موضوع موردبررسی، راهکارها و پیشنهادات زیر در جهت توسعه مشاغل نوآورانه در کمیته امداد ارائه می‌شود (جدول شماره ۵):

- تدوین سند مشاغل نوآورانه و دانش‌بنیان به‌عنوان یک سند بالادستی در کمیته امداد (باتوجه به مأموریت‌ها و جایگاه این نهاد در توسعه اکوسیستم مشاغل نوآورانه و دانش‌بنیان)؛

- به‌کارگیری مفاهیم و مدل‌های نوآوری مردمی و نوآوری فراگیر و همچنین توجه به تفاوت و تنوع مناطق در تدوین استراتژی‌ها؛

آن‌ها به‌عنوان نیروی انسانی با مهارت پایین نگاه کرد. به لحاظ کمی در طی سال‌های اخیر وضعیت اشتغال‌زایی در کمیته امداد رشد خوبی تجربه کرده است، اما نکته مهم این است که توسعه این مشاغل در بخش دانش‌بنیان و یا مشاغل نوآورانه ملموس نبوده است. ایجاد اقامتگاه‌های بوم‌گردی، ابتکارات آموزشی برای بهبود کیفیت یادگیری دانش‌آموزان معلول (طرح بادبادک ابر)، کشت هیدروپونیک و فعالیت‌های گلخانه‌ای و کسب‌وکارهای مرتبط با نخ‌ریسی، از جمله مشاغل نوآورانه‌ای هستند که در چند سال اخیر در دستور کار کمیته امداد قرار داشته‌اند. نکته مهم در ارتباط با این تجارب این موضوع است که این مشاغل نتوانسته‌اند فراگیری لازم را داشته باشند و فقط به افراد و نقاط خاصی محدود شده است.

نتایج مؤید این واقعیت هستند که کمیته امداد در راستای توسعه مشاغل نوآورانه و مبتنی بر دانش و فناوری با دو دسته از چالش‌ها روبه‌روست. دسته اول چالش‌هایی است که به خود افراد مددجو برمی‌گردد و شامل مواردی از قبیل نداشتن انگیزه و روحیه کارآفرینی، نداشتن روحیه ریسک‌پذیری، رضایت به حداقل‌های زندگی، وابستگی مالی به کمیته امداد (به‌عنوان یک نهادی که تا آخر عمر همواره او را تأمین مالی می‌کند) و مواردی نظیر این می‌شود. چالش‌های دسته دوم که چالش‌های بنیادی‌تری هستند مواردی بوده که به خود کمیته امداد برمی‌گردد و در این پژوهش تحت عنوان چالش‌های سازمانی شناخته شده‌اند. چالش‌های سازمانی خود به دو دسته ساختاری و اقتصادی تقسیم شده‌اند. در بخش ساختاری مسائلی نظیر نداشتن کانال ارتباطی با مخاطبین، الگوی نامناسب برگزاری رویدادها، نبود اسناد بالادستی،

جهت توسعه مشاغل نوآورانه (همانند استارت آپ استودیو، استارت آپ ویکند، میز ایده و غیره) با مشارکت فعالانه افراد مددجو و نیز تعریف سیستم ارزیابی اثرات و بازطراحی رویدادهای برگزار شده باتوجه به بازخوردهای دریافتی در دوره های زمانی مختلف.

• شکل گیری الگوی نظام مند و یکپارچه جهت استعدادسنجی و شناسایی استعدادها و نیز طراحی سازوکاری مبتنی بر حمایت از استعدادها و ایده های آنان تا مرحله اجرایی شدن.

• پذیرفتن ضمانت جمعی به جای سایر تضامین بانکی: در این الگو تعدادی از افراد کارآفرین و معتبر منطقه (ترجیحاً افراد مددجوی که به موفقیت رسیده اند) می تواند ضامن فرد داری ایده شوند.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

تمامی اصول اخلاق در پژوهش این مقاله رعایت شده است.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

مشارکت نویسندگان

مفهوم سازی: بهزاد دوستی سبزی و صفورا اللهی؛ گردآوری داده ها: تمامی نویسندگان روش شناسی؛ لیلا کشتکار؛ تحلیل، تحقیق و بررسی: تمامی نویسندگان؛ ویراستاری و نهایی سازی: بهزاد دوستی و صفورا اللهی.

• هماهنگ کردن و هم افزا کردن برنامه های مدنظر در کمیته با نهادهای همسو همچون معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری، وزارت رفاه، کار و تأمین اجتماعی، بنیاد برکت، سازمان فنی و حرفه ای و سایر نهادهای متولی؛

• طراحی سازوکار ورود و خروج افراد مددجو در کمیته امداد: در واقع نیاز است تا یک محدودیت حمایتی به لحاظ زمانی از ورود مددجویان مستعد و دارای ایده در زمینه مشاغل نوآورانه و دانش بنیان صورت بگیرد. باتوجه به نظرات افراد موردمصاحبه این دامنه زمانی می تواند به مدت ۵ سال تعریف شود. این راهبرد باعث می شود که فرد مددجو از وابستگی به کمیته امداد خارج شود و بیشتر بر پایدار کردن کسب و کار خود متمرکز شود.

• متناسب سازی برنامه های آموزشی و توانمندسازی کمیته امداد با ملاحظات آمایش سرزمینی استان ها و در نظر گرفتن تفاوت های منطقه ای در طراحی این برنامه ها؛

• نظرخواهی از افراد مددجو و مشارکت دادن آنان در طراحی برنامه های آموزشی و توانمندسازی و همچنین استفاده از کارآفرینان موفق از جنس خود افراد مددجو در ارائه این آموزش ها (در قالب تسهیلگر).

• معرفی و هدایت افراد مددجوی دارای طرح های کارآفرینی قوی به نهادهای تأمین مالی مربوطه، مانند صندوق نوآوری و شکوفایی (یا به عبارتی تعریف سازوکاری در جهت تأمین مالی اشتراکی با صندوق نوآوری و شکوفایی در طرح های نیازمند منابع مالی گسترده تر).

• تعریف انواع رویدادهای موردنیاز (چه در بخش آموزشی و چه در بخش توانمندسازی) در

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

منابع فارسی

- دربان آستانه، ع، رضوانی، م، قدیری معصوم، م، و هاجری، ب. (۱۳۹۸). تحلیلی بر توزیع خانوارهای تحت پوشش کمیته امداد در سطح کشور و ارتباط آن با متغیرهای اقتصادی و اجتماعی. *مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی*، ۹ (۳۳)، ۱۴۹-۱۲۸.
- مبینی دهکردی، ع، امیری، م، و کرمانشاه، ف. (۱۳۹۷). معرفی ابعاد ساختاری نوآوری فراگیر و کاربرد آن در خط‌مشی‌گذاری عمومی برای کاهش نابرابری. *سیاستگذاری عمومی*، ۴ (۲)، ۵۶-۳۳.
- قدیمی، ا، و ساویز، م. (۱۴۰۰). نوآوری‌های مردمی و شاخص‌های آن در ایران. *ترویج علم*، ۱۲ (۱)، ۱۰۴-۷۷.
- معاونت اشتغال و خودکفایی کمیته امداد. (۱۴۰۰). ماموریت‌ها، برنامه‌ها و دستاوردهای معاونت اشتغال و خودکفایی کمیته امداد امام خمینی.
- موسوی، آ، و احمدی، ح. (۱۳۹۹). استخراج ویژگی‌های اصلی نظام ملی نوآوری ایران از طریق ترکیب نظام‌مند تحقیقات. *مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی*، ۱۰ (۳۴)، ۱۲۷-۱۰۲.
- موسوی، س. م، و پیروز، پ. (۱۳۹۹). *بررسی تاثیر ایده‌های نو برای حکمرانی عرصه خیر و نیکوکاری در کمیته امداد امام خمینی (ره)*. مقاله ارائه شده در: مجموعه مقالات سومین همایش ملی خیر ماندگار. تهران، ایران، ۱۲ اسفند ۱۳۹۹.
- منصوری، س. ا، و آفقه، س. م. (۱۳۹۶). بررسی اثرهای متقابل آزادی و حکمرانی بر توسعه انسانی (رویکرد داده‌های تابلویی در دوره ۱۹۹۵-۲۰۱۵). *مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی*، ۷ (۲۵)، ۱۵۵-۱۳۵.
- نعیمی، ع، و معینی، ع. (۱۳۹۹). بررسی ظرفیت‌ها و کارکردهای رویکرد نوآوری صرفه‌جویانه در شرایط بحران کرونا و درس‌آموخته‌هایی برای دوران پسا کرونا. *سیاست نامه علم و فناوری*، ۱۰ (۲)، ۵۹-۴۳.

References

- Abramovitz, M. (1956) *Resource and output trends in the united states since 1870*. Pittsburgh: American Economic Review. [Link]
- De Mello, L., & Dutz, M. A. (2012). *Promoting inclusive growth: Challenges and policies*. Paris: OECD Publishing. [DOI:10.1787/9789264168305-en]
- Deputy of Employment and Self-Sufficiency of the relief committee. (2022). [Missions, programs and achievements of the deputy employment and self-sufficiency of Relief Committee (Persian)].
- Darbanastane, A., Rezvani, M., Gadiri, M., & Hajari, B. (2020). [Analysis of the distribution of households covered by the Relief Committee at the country level and its relation with economic and social variables (Persian)]. *Strategic Studies of Public Policy*, 9(33), 128-149. [Link]
- Ghadimi, A., & Saviz, M. (2021). [Grassroots innovations and its indicators in Iran (Persian)]. *Popularization of Science*, 12(1), 77-104. [DOI:10.22034/POPS-CI.2021.143431]
- Gorge, G., Mcgahan, A. M., & Prabhu, J. (2012). Innovation for inclusive growth: Towards a theoretical framework and a research agenda. *Journal of Management Studies*. 49(4), 661-683. [DOI:10.1111/j.1467-6486.2012.01048.x]
- Gupta, A. K. (2013). Tapping the entrepreneurial potential of grassroots innovation. Retrieved from: [Link]
- Levidow, L., & Papaioannou, T. (2018). Which inclusive innovation? Competing normative assumptions around social justice. *Innovation and Development*, 8(2), 209-226. [DOI:10.1080/2157930X.2017.1351605]
- Mansouri, S. A., & Afghan, S. M. (2018). [Interactions between freedom, governance and human development (an approach of panel data for the period 1995-2015) (Persian)]. *Strategic Studies of Public Policy*, 7(25), 135-155. [Link]
- Mobini Dehkordi, A., amiri, M., & Kermanshah, F. (2018). [Inclusive innovation structural factors: Application in public policy making for inequality reduction (Persian)]. *Iranian Journal of Public Policy*, 4(2), 33-56. [DOI:10.22059/PPOLICY.2018.67868]
- Monaghan, A. (2009). Conceptual niche management of grassroots innovation for sustainability: The case of body disposal practices in the UK. *Technological Forecasting & Social Change*, 76(8), 1026-1043. [DOI:10.1016/j.techfore.2009.04.003]
- Mousavi, A., & Ahmadi, H. (2020). [Extracting the main features of Iran's national innovation system through a systematic mix of research (Persian)]. *Strategic Studies of Public Policy*, 10(34), 102-127. [Link]
- Mousavi, S. M., & Pirouz, P. (2021). *Investigating the impact of new ideas for the governance of charity in the Imam Khomeini Relief Committee*. Paper presented at: The 3rd National Conference of Khair-e-mandegar, Tehran, Iran, 2 March 2021. [Link]
- Naimi, A., & Moini, A. (2020). [Investigating the capacities and applications of the frugal innovation approach in the COVID-19 crisis and its implications for the post-COVID-19 Era (Persian)]. *Science and Technology Policy Letters*, 10(2), 43-59. [Link]
- Nadzir, M. H. M. M., Hussain, M. Y., & Ramli, Z. (2017). AZAM tani: Improving the knowledge can help increased the level of skills respondent in work. *Open Journal of Social Sciences*, 5(9), 63-72. [DOI:10.4236/jss.2017.59005]
- Nor, R. M., & Khelghat-Doošt, H. (2019). 1AZAM programme: The challenges and prospects of poverty eradication in Malaysia. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 9(1), 345-356. [DOI:10.6007/IJARBS/v9-i1/5420]
- Nor, R. M., & Azhar, S. N. F. S. (2016). 1AZAM aiding low-income households in Malaysia. *Journal of Human Resource and Sustainability Studies*, 4(4), 293-304. [DOI:10.4236/jhrss.2016.44029]
- OECD. (2017). *Inclusive innovation policies: Lessons from international case studies*. Paris: OECD. [Link]
- Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). (2012). *Innovation for development*. Paris: OECD. [Link]
- Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). (2015). *Innovation policies for inclusive development: Scaling up inclusive innovations*. Paris: OECD. [Link]

- Papaioannou, T. (2014) How inclusive can innovation and development be in the twenty-first century? *Innovation and Development*, 4(2), 187-202, [DOI:10.1080/2157930X.2014.921355]
- Quatraro, F., & Usai, S. (2017). Knowledge flows, externalities and innovation networks. *Regional Studies*, 51(8), 1133-1137. [DOI:10.1080/00343404.2017.1337884]
- Reiser, D. B., & Dean, S. A. (2017). The social enterprise trust deficit. In D. B. Reiser, & S. A. Dean (Eds.), *Social enterprise law: Trust, public benefit, and capital markets* (pp. 9-24). Oxford: Oxford University Press. [DOI:10.1093/oso/9780190249786.003.0002]
- Schumpeter, J. A. (1934). *The theory of economic development*. Cambridge: Harvard University Press. [Link]
- Solow, R. M. (1957) Technical change and the aggregate production function. *Review of Economics and Statistics*, 39(3), 312-320. [DOI:10.2307/1926047]